

DOI:10.12923/2353-8627/2024-0006

Czasopismo indeksowane
na liście MNiSW - 70 pkt.

In Memory of Professor Maria Braun-Gałkowska

Can an artist be mature? Rorschach studies of prominent Polish actors

Czy artysta może być dojrzały? Badania testem Rorschacha wybitnych aktorów polskich

Barbara Mróz ABCDEF, <https://orcid.org/0000-0003-0414-0468>,

Department of Personality Psychology, Institute of Psychology, Opole, Poland

Abstract

Introduction: The peculiarities of being a prominent actor - the unity of the person and the work, recognition and significance - have made possible new and relevant from the point of view of personality and creativity psychology to analyze using the Rorschach method.

Objective: The purpose of the study was to assess the personality maturity, type of experiencing, social contacts of prominent Polish actors by means of a qualitative method.

Method: The Rorschach Test according to the American signing system of Z. Piotrowski. The study group consisted of 120 Polish actors: 40 outstanding Polish actors, also known in the world from international films or received awards (group A), 40 actors working in theaters in large cities (B), 40 actors employed in theaters in small cities (C). The groups were matched for age (M= 44.7 years, SD 9.31).

Results: Analysis of the level of differences in maturity proved statistically significant. The study showed indicators of rivalry, which can stimulate aggressive behavior, for example, but the overall profile indicates good adaptation and control of emotions. The psychogram was dominated by signatures indicating an ambidextrous, differentiated type of experiencing, signifying creative imagination, a tendency to reflect, which is at the same time balanced by external activity, good adaptation.

Discussion: The respondents' life activity is characterized by decisiveness, with a tinge of aggression. This attitude can be a cause of conflicts with people who may be perceived as rivals, the results of other researchers also indicate.

Conclusions: The study of prominent actors using the Rorschach test was conducted for the first time on such a scale, providing many valuable findings.

Keywords: Rorschach Test, type of experiencing, emotional sphere, interpersonal relations

Streszczenie

Wstęp: Specyfika bycia wybitnym aktorem - jedność osoby i dzieła, rozpoznawalność i znaczenie - umożliwiła nowe i istotne z punktu widzenia psychologii osobowości i twórczości analizy metodą Rorschacha.

Cel: Celem badania była ocena dojrzałości osobowości, typu przeżywania, kontaktów społecznych wybitnych aktorów polskich za pomocą metody jakościowej.

Metoda: Zastosowano Test Rorschacha wg amerykańskiego systemu sygnowania Z. Piotrowskiego. Grupę badaną stanowiło 120 aktorów polskich: 40 wybitnych aktorów polskich, znanych także na świecie z międzynarodowych filmów czy otrzymywanych nagród (grupa A), 40 aktorów pracujących w teatrach w dużych miastach (B), 40 aktorów zatrudnionych w teatrach w małych miastach (C). Grupy były dobrane pod kątem wieku (M= 44,7 lat, SD 9,31).

Wyniki: Analiza poziomu różnic w zakresie dojrzałości okazała się istotna statystycznie. W badaniu pojawiły się wskaźniki rywalizacji, która może stymulować np. zachowania agresywne, jednak ogólny profil wskazuje na dobre przystosowanie i kontrolę emocji. W psychogramie dominowały sygnatury świadczące o typie przeżywania ambiwalnym, zróżnicowanym, oznaczającym twórczą wyobraźnię, skłonność do refleksji, która jest jednocześnie zrównoważona aktywnością zewnętrzną, dobrym przystosowaniem.

Dyskusja: Aktywność życiowa badanych charakteryzuje się zdecydowaniem, z odcieniem agresji. Taka postawa może być przyczyną konfliktów z ludźmi, którzy mogą być postrzegani jako rywale, wskazują na to również wyniki innych badaczy.

Wnioski: Badanie wybitnych aktorów wykonane testem Rorschacha było przeprowadzone pierwszy raz w Polsce na taką skalę, dostarczając wielu cennych ustaleń.

Introduction

It was Irena Filozofówna's early-20th-century pioneering psychology research on the personalities of outstanding Polish actors that inspired today's scholars to follow in her footsteps [1-4]. The members of the academic psychologists' circles in Poland took an early interest in the creative process and personalities of actors. That also included acting itself, attitude to characters, methodology and techniques, audience's perception, coping with criticism, stage- or film-related [5].

The tradition was maintained of subsequent reports being published which benefited from the development of psychometrics and statistics. The publications of the day would pursue a variety of topics: the actor's identity and how this experience reflected on the perception process [6], personality and styles of coping with stress in theatrical actors [7] and ergonomics-related social and psychological risks in the acting profession [8]. The author of this paper has an over-20-year track record publishing research articles and books on the personalities and hierarchy of values of prominent Polish actors, inclusive of longitudinal studies [9-14].

It is worth emphasising the specifics of the creativity of acting and the differences in manifestations when they are viewed against other areas of artistic activity [15-19]. Firstly, the actor as a human being is identical to the 'creative product', the stage character. When a painter creates a painting, he/she needs paints, canvas, etc. A composer needs an instrument, tools to record his/her musical notations, etc. Apparently, an actor is a person and creative medium in one. Moreover, with no distance between the work, i.e., the role and the creator, the art of acting is nothing but striving to create and maintain distance, also a material distance, between the role and the performer. According to the late Gustaw Holoubek, one of the most prominent Polish actors, this intervention originates internally, within the actor, and the greater the degree of dissimilarity between the stage character and its creator, the greater the degree of independence of the character's being [20]. Other prominent authors, creators and theatre people appear to share this view [21, 22].

The unique quality of being an actor involves, *inter alia*, the challenge of getting over the contradiction between being oneself and being the character played in the performance. Yet one more reason to view actors as compelling subjects of psychology studies, including through the Rorschach test. The creative process takes place during a conscious and intentional act and is based on one's personality. This view has been expressed in

speech or writing by many who practice the profession, including the subjects of this study [23-34].

The foregoing makes this group of outstanding artists, who are also renown lecturers and instructors in drama or film schools, a very special group of subjects to be studied and interpreted for different personality dimensions. Furthermore, due to the very sense of identity that distinguishes actors from other professional groups, the research environment may allow for many isolated aspects of personality to be identified and explored.

For example, the need for maturation may have a special function, although it is always clearly discernible as a value by the artist. Ernst Kris wrote that whatever compels the artist to create, "to reveal his arspoetica, is done in order to (...) overcome the barriers between ego and other, and consequently to achieve communication between human egos" [35].

Objective: Personality maturity, emotional sphere, social relations

To define the type of emotionality, Herman Rorschach considered it essential for his method to determine the type of experiencing in order to define the type of emotionality. The type of experiencing reflects personality maturity and an individual's preferred core lifestyle, values and behaviours. Above all, it indicates personality maturity or its lack [36].

With actors constantly developing and recreating a wealth of resources they utilize in various artistic projects, the Rorschach's approach seems to be instrumental to analyse the personalities of outstanding actors. It is also easier to understand some of the elements specific to this professional group, such as creative crises, breakdowns or various nuisances and the struggles against them, if viewed from the angle of studied personality. The Rorschach Inkblot Method is an excellent tool for assessing these conditions [37-39].

In view of the problem tackled in this research paper and the goal of this publication, which is to determine the type of relationship among the different elements of actors' personalities, such as maturity of personality versus immaturity, emotional sphere (type of experiencing), and the role of interpersonal relationships, it seems justified to draw on Piotrowski's and other researchers work to isolate and analyse the following areas more closely [40-44, 11]:

- personality maturity – corresponds to such codes systems as FC, M, FM, m
- emotional sphere (type of experiencing) –

corresponds M : C

- interpersonal relations – corresponds to such code systems as H with Hd, M, and A with Ad.

There are many systems for recording and interpreting inkblots in the Rorschach inkblot test. The system used in this article is that of Z. Piotrowski, i.e. the American-based response code [40].

There are many definitions of a mature personality. Maturity of personality can be approached in many ways, with the majority of approaches emphasising the importance of having a well-developed and extensive self-image, the ability to self-understand and self-manage one's internal needs, the ability to maintain one's emotional security, function with a certain degree of optimism and the ability of self-objectification and to follow a coherent hierarchy of values. It is not uncommon for studies of mature people to emphasise the ability of self-control [45,46].

A mature personality defined in a model way is firmly linked to a correct adjustment process. Interpersonal skills that manifest themselves in an individual's behaviours have a key role in their adjustment to the conditions of the environment. The level and extent of human adaptation can be explained as the relationships between the structure of personality, its traits and a set of interpersonal skills [47].

Personality maturity can be defined and measured with the use of the response codes applied by Rorschach and his followers FC; M, FM m (including the types of movements: Extensor, Flexor, Blocked). They indicate the control of the behaviour of the emotional sphere by rational inference, awareness and adjustment [40, 41, 48, 44, 39, 50, 51, 46].

The concept of movement in Piotrowski's M code [40] reflects the subject's deep and most individual tendencies. These define one's life goals and attitudes to life and oneself. It can be said that seeing a human figure in motion reflects the core of mature personality. Piotrowski refers to it as the model role, or the prototypal role, which shapes a person's entire life. The prototypal role does not have to be fully conscious, but individuals giving a sufficient number of appropriate M responses are capable of effective self-control and delayed gratification; these individuals also have better insight into other people and themselves. Animal movement responses (FM) or inanimate movement responses (m) reveal tendencies less strongly integrated with personality as a whole, often unconscious and related mainly to the sphere of drives [52, 53].

Method - description of the target group

Obtaining reliable results from psychological research often depends on non-test variables, such as

establishing rapport with the subject. This element proved particularly important in the case study of prominent artists. Theatre and art have been at the centre of the author's interests for decades, and it facilitated the interactions. Although the actors had very busy schedules, they would fit the interviews in to take part in the study. The technique of conducting the inkblot task developed by Rorschach was carried out strictly according to instructions. Actors were admitted to the group of outstanding artists, subject to evaluation by the panel of eight competent judges who were renown stage directors, theatre and film critics, scriptwriters and producers. The evaluation criteria included, *inter alia*, the level of professionalism, talent and general public approval.

The tests were administered individually in Warsaw, Krakow and Wrocław, either in the artists' private homes or in theatres, in isolated locations. The artists showed a great understanding of the test and interest in the research. They were willing to share their observations regarding both the method itself and problems in their professional or personal lives. The subjects (except for one) were genuinely interested in the outcomes. The author therefore met with the artists again to communicate the outcome of the research. The overwhelming majority of subjects expressed positive surprise at the accuracy of the picture obtained in the psychological instruments.

The study group consisted of 40 outstanding Polish actors (19 women and 21 men) who enjoyed international recognition in film roles and awards. The subjects ranged in age from 32 to 63 years (mean age 44.7 years; SD = 9.31). All the actors were professionally active and worked in theatres in Poland and abroad. The study participants (in alphabetical order) were: Mariusz Benoit, Jerzy Bińczycki, Ewa Błaszczyk, Tadeusz Borowski, Teresa Budzisz-Krzyżanowska, Stanisława Celińska, Anna Chodakowska, Ewa Dałkowska, Krzesiśława Dubielówna, Anna Dymna, Jan Englert, Adam Ferency, Janusz Gajos, Krzysztof Globisz, Ryszarda Hanin, Gustaw Holoubek, Krystyna Janda, Krzysztof Kolberger, Krzysztof Kołbasiuk, Mirosław Konarowski, Zofia Kucówna, Andrzej Łapicki, Olgierd Łukaszewicz, Piotr Machalica, Anna Nehrebecka, Jan Nowicki, Daniel Olbrychski, Jan Peszek, Anna Polony, Igor Przegrodzki, Jerzy Radziwiłowicz, Anna Romantowska, Anna Seniuk, Dorota Stalińska, Joanna Szczepkowska, Krystyna Tkacz, Roman Wilhelmi, Magda T. Wójcik, Jerzy Zelnik, Joanna Żółkowska. The actors were guaranteed complete anonymity due to the psychological methods used and the statistical analyses employed to calculate the results of the study.

For the purpose of comparison and statistics, two more groups of 40 actors each were studied: Group B, working in large city theatres (with a population of more than 100,000 – exclusive of Warsaw, Krakow and Wrocław), and Group C working in small-town theatres.

The age ranges of the two groups and the main Group A were similar.

The Rorschach examines various aspects of personality: the emotional-volitional side, the structure of needs, interpersonal relations and, indirectly, the intellectual sphere and type of mentality. In terms of how this test was administered, the subject perceives irregular inkblots and makes choices as to what they see in them. There are no precepts without selection. Selection is a function of personality, its mental level, interests, quality and intensity of emotions. Therefore, a selection from among the precepts is an important indicator of the subject's psychological attributes [42, 44]. While the subject is invited to select his/her associations with the categories of location, form, colour or content, there is also an option to accept no verbal response or the option of another emotional response.

According to Piotrowski, the subject's treatment of the blots speaks of functioning and responding in a social environment. Both hesitance and emotional exaggeration in a response can be indicative of the subject's general behaviour [41].

The inkblot task Rorschach used in the present study of outstanding Polish actors can be used to produce a quantitative and qualitative description of the subjects' personalities. The statistical analysis of the psychogram results involves ranking, mean separation and application of the test of differences (chi-square), which is also recommended by other rorschachists [43, 54, 40, 48, 55, 52].

Results and discussion

The outcomes of the Rorschach study, as presented by Piotrowski [40] and Grzywak-Kaczyńska [44], provide a general psychogram for the group of outstanding artists, an analysis of maturity scores, types of experiencing and an assessment of interpersonal relations with statistically significant differences highlighted. Psychogram number 1 below shows global scores of the group of outstanding Polish actors.

The number of responses given by the study group to the Rorschach was average (24). The percentage of responses to cards IV+VI (18%) and to cards VIII-X (30%)

Psychogram 1. Rorschach scores of a group of outstanding artists

Number of responses - 24 Number of responses to Cards IV+VI - 18% Number of responses to Cards VIII-X - 30%		Mean test time - 1080 s Mean time per response - 45 s Mean initial response time - 11.9 seconds Mean i.r. time for colour cards - 12.9 s Mean i.r. time for dark cards - 10.3 s		
W	12 W+9	F 23%	H 4.8	P 4.2
SW	0.1	F+ 4	Hd 1.0	perseveration 0.3
DW	0.4	F- 0.9	A 7.2	devitalization 0.7
DdW	0.1	F+/- 0.3	Re 1.2	detailisation 1.1
D	9	F+ converted 85%	At 0.6	symmetry 0.9
SD	0.3 D 9	M 1	Ats 0.4	confabulation 0.4
DdD	0.2	MC 1 M 3.9	X-ray 0.4	discussion 0.2
Dd	1	Mc 0.9 M+ 3.7	sex 0.7	description 0.8
De	0 DR 1	Mc' 0.4	N 0.6	refusal 0.1
Dr	0	FM 1	X 2.3	criticism 0.7
To	0	FMC 0.7	Arch 0.2	no verbal r. 0.1
S	0.3	FMc 0.5 FM 2.6	orn1.1	emotional
		FMc' 0.3	blood 0.2	reference 0.3
		m 0.1	creature 0.3	shocks:
		mC 0.5	R 0.9	II 0.2
		mc 0.3 m 0.8	abstraction 0.7	III 0.2
		FC 2.7	map 0.0	IV 0.4
		Fc 3.6	food 0.2	VI 0.5
		Fc' 1.0	mask 0.2	VII 0.4
		CF 1.5	fire 0.0	VIII 0.2
		Cc 0.1	explosion 0.1	IX 0.4
		C 0.8		X 0.2
		cFc 0.2		
		FCc' 0.1		
		CF 0.3		
		c 0.2		
		c' 0.0		

% W 53.6 % D 40.6 % DR 5.7 S 0.4				W : M = 14.4 : 3.9 M : C = 3.9 : 5.9 FC : /CF + C/ = 2.5 : /2.0 + 1.5/ FC : CF : C = 4.7 : 1.9 : 1.0 M : /FM + m/ = 3.9 : /0.6 + 0.8/ C : c = 5.8 : 5.5 c' = 2.0								% H + Hd 23.6 % A + Ad 35.3 % X 9.4 % org 22.3		
	RR	RN	RS		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
M	2.2	0.8	0.8											
FM	1.5	0.4	0.5	Mean number of responses	2.8	2.3	2.6	2.4	2.1	2.0	2.2	2.7	2.1	2.4
m	0.6	0.2	0.1	Mean response time	6.4	13.2	9.8	13.2	4.1	14.5	12.1	10.8	15.6	14.3
Total	4.3	4.1	1.4											

Source: own research

appears to have been coded concordantly. The former result indicates an above-standard way of coping with difficult situations and also the ability of the outstanding actors who were subjects to successfully tackle distressing states. The latter result indicates a slightly reduced influence of emotional stimuli from the environment on intellectual activity. With concordance between the two indicators, a picture is drawn of a personality that frequently experiences difficult situations or challenges and requires the ability to distance oneself from them, which clearly and adequately identifies the nature of the actor's work. Bearing in mind the fact that the mean age of the subjects was almost 45, they were all mature people. The proportion is probably related to a history of experiencing frustrating situations and coping with them successfully. In view of the choice of so stressful and socially challenging a profession, this ability must not be underestimated by any of the subjects in the future. Without many years of training in overcoming frustrations and failures, without being quick at 'getting your act together' after a defeat, no one can dream of success in this profession. Outstanding Polish actors are a group that is highly immune to stressful situations. They seem to draw on them as drivers for action to carry out their creative work. The subjects acknowledge this themselves: "The audience is a challenge for me, I treat them as opponents, I put up a fight against them. I have to control, win and convince them for the sake of the role I play" [28, 56].

A slight difference between the mean initial response time to coloured cards (12.9 seconds) and the mean initial response time to dark cards (10.3 seconds) indicates a tendency to succumb to emotions and moods. Nonetheless, the responses support the foregoing interpretation of coping with difficult situations with promptness. This is

undoubtedly unique to this particular group [12, 18]. One of the actresses, the rector of a theatre school, provided more evidence in support of this specific discipline by saying, "Celebrate and ponder on your success for one day, of your defeat for three days and then get back to work" [19].

There is a slight predominance of W over D in the way the blot areas are taken in and comprehended. The sequence order is loose. Outstanding actors present a mixed type of mind, with the ability to analyse surpassing that of synthesising, for not all W-responses are positive. Notably, the actors in this group tend to be premature in their generalisations. They do not, however, focus on details. Such results were interpreted likewise by Hunca-Bednarska [57] and Matsuda [46]. The subjects generally did not attach weight to the precision of their thinking, although their intellectual levels can be classified as higher. In view of W + (9), movement codes (M = 3.9), the percentage value of A + Ad (35.5), which indicates the level of stereotypy, % F + (85), which reflects the ability of controlled, critical thinking and the percentage of original responses (22.3%), this indicates the quality of responses. It is only fair to say that the foregoing figures reached a level indicative of high intellectual potential in the actors who were part of the study.

In the psychograms of creative individuals, inclusive of actors, a distinction is made between original abstract responses concerning the whole blot (W), which are usually fewer in number (they are characteristic of creative theorists, researchers, scholars, scientists), and those characteristic of artists (W, D, combined SW, SD) [58, 48]. The Polish actors, who were the subjects of the study, often combined different elements of the blot in their responses, producing rich/eloquent, combined statements. Examples of such original responses (W) often

combined responses (WD, SW) include the following:

- I – Tsar's crown (W)
- the sea with turtles dying on the shore (WD)
- V – theatre costume of Elizabeth I (W)
- VI – A bird's head sticking out from a hollow (DW)
- VII – Mother Courage pulling a trolley (SW)
- IX – a strongman letting gnomes out of a bottle (WD)
- X – a Japanese fan (W); Paris by night with all the lights on, here is the Eiffel Tower, the Champs-Élysées, bunting/flags (DW).

Many Rorschachians emphasise the role of M responses in artists' protocols [41, 48, 52, 51, 59]. They report that it is proportional to W response and original responses, and inversely proportional to the percentage A + Ad, which was confirmed by the analysed psychogram.

M responses are specific representations of creative ability, artistic talents and religious experiences and reflect the level of maturity. This code may cover three types of movements: extensor, blocked and flexor, with their numbers showing the level of intuitive, artistic thinking. Complex, combined expressions are characteristic of artists. Silhouettes often appear in the background; characters are combined into stories [48, 9, 19].

From the psychogram of the outstanding Polish actors we can infer the level of maturity of the subjects, their insight into their own personalities, their lives and professional experiences. With regard to the type of experiencing, the subjects scored (M : C = 3.9 : 5.9), which can be assessed as ambivalent, differentiated [48]. It denotes creative imagination and propensity for reflection, which is balanced by external activity and considerable emotionality.

The psychogram is dominated by codes reflecting the emotional sphere by the intellect (FC : CF : C = 4.7 : 1.9 : 1.0), good adjustment (P = 4.2). The W to M ratio is favourable (14.4 : 3.9). It indicates the artists' life momenta, plans and imaginations as much as their ability to realise their potentials. Life activity is characterised by decisiveness (EM extensor movement 4.3), with high activity, even aggression shading (c' 2.0). This attitude can cause conflict with people who may be perceived as rivals (H + Hd = 23.6%). The tendency also emerged strongly in the response content. There was a lot of criticism of the characters who were seen in the blots or the qualities they present. That was usually due to the projection mechanisms of the subjects, e.g.: "people arguing; someone standing watching the duellists, the result is up to him; two women gossiping; people shouting at each other".

The Rorschach cards elicited shock responses in the actors. The highest saturation of such responses was found in the cards with sexual content (VI 0.5, VII 0.4, IX

0.4), and card IV – the 'paternal' card (0.4 chiaroscuro shock). Cards I and V did not produce shocks. It should be noted that sexual associations were often explicitly projected by subjects (hence a reduced number of sexual-content responses hidden in codes At, Ats, Rtg - 1.4 in total), but were largely evoked by card II (0.2). Colour shock, according to Piotrowski [41] and Bohm [48], is typical of artists.

Overall, the psychogram of this group can be considered rich. It should also be noted that many of the individual psychograms were characterised by a wide variety of content and form.

Maturity of personality as a goal and mode of functioning of artists

The need for maturity encompasses many aspects relating as much to the emotional sphere as the sphere of social relations/interpersonal relations. It is certainly worth one's while to ask the following question: Does the artist need maturity of personality? Or the converse: Will an immature personality give the artist a more powerful argument in his/her artistic work?

The author has already proven in the course of her original research that the more coherent the hierarchy of values held by actors and the higher the sense of purpose in their lives, the greater the integrity of their self-image as well as the higher the sense of purpose and fulfilment in life [11, 19, 14]. Considering that all the subjects of the study were outstanding persons, the following thesis fits with the test outcome and can be put forward: the actor needs maturity as a person who functions in a complex reality, let alone a non-artistic/off-stage reality (e.g., as a manager of his/or her own theatre, a foundation or private non-artistic activity), somewhat more than as a performer. The opinions of the subjects sounded remarkably unanimous in this department. Nonetheless, when asked for the purpose of the Rorschach protocol, they would say that "the actor needs maturity to build more mature roles on the stage" and "to improve the acting technique, artistic technique" is needed. In the psychological interview, subjects asked about this sphere said: maturity is necessary for an actor to build a more mature role on stage", and it is necessary "to improve one's professional and artistic skills", because "in changing times, as a mature person I can cope better", because "maturity means responsibility", and "an immature actor is a ham actor".

Since this issue has already been resolved by the subjects themselves, it remains to be seen how this personality trait is shaped in the results of the Rorschach tests.

Assessing the level of maturity involves a number of codes. It concerns, *inter alia*, such spheres as

reflectiveness, insight, constructiveness and attitude. Maturity of personality guarantees better insight into oneself; it is the ability to empathise, to reflect, and last but not least, it means satisfying interactions with other people. Below are listed some of the Rorschach indicators considered relevant to level of maturity. They generally include:

- an above-average number of responses
- many M+, W, D – combined responses
- a high percentage of F+
- a large number of original responses
- few common responses
- low percentage of A + Ad
- loose or inverted sequence
- ambiequal, differentiated type of experiencing, $M > C$ frequently
- many occurrences of m
- scenic, fairy-tale and mythical descriptions
- frequent impressions in content, descriptions of emotions (colour shocks) [40, 48, 60, 59].

In an assessment of maturity and empathy in the Rorschach test based on the configuration of M, FM, and m codes, Braun-Gałkowska distinguished six types of dependency. Her concept was followed to identify the following spheres in the present study [54]:

1. $M > (FM + m)$, with $M > 2$. The subject has a good ability to understand other people and their dominant characteristic is maturity, i.e., their behaviour is guided by reflection rather than reflexes.

2. $M > (FM + m)$, with $M < 3$. The subject has low reflexivity, however, with low vitality it is sufficient for them not to act hastily.
3. $M < (FM + m)$, with $M > 2$. The subject has the ability for empathy: his behaviour is characteristic of youthfulness with vivid responsiveness, with spontaneity predominating reflection.
4. $M < (FM + m)$, with $M < 3$. The subject is unable to empathise with other people; their behaviour is driven by impulses ignoring reflection.
5. $M = (FM + m)$, with $M > 2$. The subject's personality is dynamic, active. It is predominantly characterised by a high degree of vitality, although he or she is capable of reflection and empathy.
6. $M = (FM + m)$, with $M < 3$. The subject is not very dynamic and has no tendency to act with haste.

Many of these coding criteria are confirmed in this study. Nonetheless, these qualities are also indicative of a certain level of maturity that is essential for an artist. It is also a source of ideas and creative realisations.

For comparison, actors from cities (B) and small towns (C) were examined in two control groups of 40 subjects each. This part of the article only reveals a small profile of the results obtained by these groups. They will be presented in a separate article, also due to the extensiveness of the results. The results of the dependencies among particular groups of the subjects (A, B, C) and maturity types are presented in Table 1.

The examination of the level of differences was completed, with the chi-square test proving significant

Table 1. Maturity level in studied groups: A. outstanding actors, B. large-city actors, C. small-town actors (N = 120).

Categories	Group A	Group B	Group C	Total
1	18 47.4	10 26.3	10 26.3	38 31.7
2	4 26.7	1 6.7	10 66.7	15 12.5
3	8 30.8	13 50.0	5 19.2	26 21.7
4	6 23.1	9 34.6	11 42.3	26 21.7
5	- -	3 50.0	3 50.0	6 5.0
6	4 44.4	4 44.4	1 11.1	9 7.5

Source: own research

for these sets ($\chi^2 = 22.9$; $p > 0.001$). This means that there is a high statistical dependency between a given type of maturity and the group tested.

It should be noted that as many as 65.9% of the actors out of the 120 strong group found themselves in the categories that emphasise the predominance of reflective

over reflexive action. The outstanding percentage (34.1%) was characterised by either reduced vital dynamics or decidedly impetuous, immature behaviour. As many as 45.0% of the remaining artists fell into the first category, where the emphasis on mature mechanisms is the strongest of all the categories. The fourth category by

way of analogy brings impetuous, immature behaviour to the fore, with the lowest number of subjects in this group (6 people, i.e., 15.0%).

These results are the converse of those that would have us see all artists as egocentric, immature or narcissistic individuals. In general, outstanding artists turn out to show a good level of reflection, responsibility and activity [55, 61].

Repeatedly emphasised by Rorschach [36], Piotrowski [40] and Bohm [48], the importance of establishing the type of experiencing (M to C ratio) for the assessment of creative ability is equally stressed in this study. This ratio was analysed, as it logically complements the assessment of maturity in the subjects.

Table 2. Levels of the type of experiencing in different study groups: A. outstanding actors, B. large-city actors, C. small-town actors (N = 120).

Categories	Group A	Group B	Group C	Total
1	26 39.4	24 36.4	16 24.2	66 55.0
2	1 12.5	- -	7 87.5	8 6.7
3	13 28.3	16 34.8	17 37.0	46 38.3

Source: own research

means that there are statistically significant differences between the study groups which manifest themselves through the listed categories. The results show that the majority of the artists, who were subject of the study (55%), were characterised by a rich type of experiencing. Their reflective capacities reached a significant level. Only 6.7% of the subjects showed little emotional and intellectual activity. The remaining percentage fell into the intermediate type [62, 63, 64].

Conclusion

To summarise the outcome of the Rorschach test, it should be noted that it contains an immense diversity of personalities and a wealth of information. This relates to the very matter of the projective method and personal attitudes to the test. The actors genuinely appreciated being offered an opportunity to present their imagination and thereby express their own intellectual activities and initiatives.

With the employment of a projective tool, such as the Rorschach method, the outcome is a multifaceted presentation of personality. This richness deserved to be and was recognised despite the dictates of the statistical methods that required the analyses to be based on quantitative data. The method provided many valuable insights into the overall interpretation of the outcomes. It indirectly showed a capacity for empathy, general personality maturity and adequate interpersonal relations

The subjects were divided into three types to reflect their richness of experience:

1. Rich experiencing type. Regardless of their typological tendencies towards introversion or extraversion, subjects have a developed emotionality and a good level of reflective capacity (M and C > 2).
2. Subjects have no reflective capacity or rich emotionality. They are not very active (M and C < 3).
3. Intermediate type in terms of richness of experience (M > 2, C < 3, or M < 3, C > 2 [54]).

The results of the groups of the actors who were the subjects in this study are shown in Table 2.

In this group of dependencies, the significance of differences reached a high level ($\chi^2 = 13.8$; $p > 0.007$). This

among the actors in the main study group. Therefore, the answer to the question posed in the title of the article may be positive. The study revealed indicators of competition, which can stimulate, for example, aggressive behavior, but the overall profile indicates good adaptation and control of emotions.

As individuals, artists, who are endowed with these qualities, present an incalculable value to themselves as much as to any art recipient. The maturity of personality that they display can be a measure of mature creativity and certainly a model for other actors.

The outcome of the above research has already been successfully utilised in drama schools and by independent providers of acting courses in Poland, where working with a psychologist is based on a properly designed course covering training in acting techniques and work methodology as well as shaping such dimensions of the personality that support further development.

In light of the foregoing, the coming years should see more psychological research reports on this compelling professional group of subjects.

I confirm all the subjects have provided appropriate informed consent.

Wstęp

Pionierskie psychologiczne prace badawcze na temat osobowości wybitnych aktorów polskich wykonane na początku XX wieku przez Irenę Filozofówną stały się inspiracją do podjęcia podobnego tematu w obecnym czasie [1, 2, 3, 4]. Psychologów akademickich w Polsce bardzo wcześnie interesowała twórczość i osobowość aktorów, również sama gra aktorska, stosunek do odtwarzanych postaci, metoda pracy, postrzeganie przez widzów, radzenie sobie z krytyką teatralną i ze stresem na scenie oraz w czasie kręcenia filmów [5].

Ta tradycja była kontynuowana, i w późniejszym czasie publikowano równie istotne naukowo doniesienia uwzględniające już zdobycze psychometrii i statystyki. Publikacje podejmowały różne tematy: tożsamość aktora i odzwierciedlenie tego doświadczenia w procesie percepcji [6], osobowość i style radzenia sobie ze stresem u aktorów teatralnych [7], czy zagrożenia psychospołeczne w zawodzie aktora z punktu widzenia ergonomii [8]. Autorka niniejszego artykułu od ponad dwudziestu lat publikuje artykuły i książki z badań na temat osobowości i hierarchii wartości wybitnych aktorów polskich, w tym badania podłużne [9, 10, 11, 12, 13, 14].

Warto w tym miejscu podkreślić specyfikę twórczości aktorskiej przejawiającą się odmiennie na tle innych dziedzin działalności artystycznej [15, 16, 17, 18, 19]. Przede wszystkim aktor jako człowiek jest tożsamy z „produktem twórczym”, postacią sceniczną. Malarz tworząc obraz potrzebuje do tego farb, płótna itp.; kompozytor tworząc muzykę potrzebuje instrumentu, narzędzi zapisu nutowego itp.; aktor zaś to osoba i jednocześnie tworzywo twórczości. Na dodatek, nieraz pomimo braku dystansu twórcy do dzieła-rola, sztuka aktorska jest niemal w całości poświęcona nieustannym usiłowaniom wytworzenia odległości między rolą a wykonawcą. I to nawet odległości materialnej. Zabieg ten, jak pisał wybitny polski aktor Gustaw Holoubek rodzi się wewnątrz aktora, a stopień samodzielności bytu postaci scenicznego jest tym bardziej wiarygodny, im odleglejszy od stopnia jej podobieństwa do osoby twórcy [20]. Podobnie uważają wybitni twórcy i ludzie teatru [21, 22].

Specyfika bycia aktorem, polegająca również na pokonywaniu sprzeczności między byciem sobą a postacią w granej roli jednocześnie, sprawia, że już tylko z tego powodu może być on ciekawym podmiotem badań psychologicznych, w tym badań metodą Rorschacha. Proces twórczy odbywa się w trakcie aktu świadomego i celowego, na basie własnej osobowości, o czym pisze i mówi wielu przedstawicieli tego zawodu, a są to także osoby biorące udział w niniejszym projekcie [23-34].

Wobec powyższego ta grupa wybitnych artystów, z osiągnięciami także jako profesorowie i wykładowcy w szkołach teatralnych i filmowych, stanowi bardzo

szczególny, elitarny zespół do badań i interpretacji w zakresie różnych wymiarów osobowości przez psychologa. Dodatkowo, samo poczucie odrębności środowiska aktorskiego, które wyróżnia je spośród innych grup twórców powoduje, że badania takie stwarzają dogodne warunki docierania do wielu wyizolowanych aspektów osobowości.

Na przykład potrzeba dojrzałości będąca nie zawsze jasno dostrzeganą wartością dla artysty, może pełnić tu szczególną funkcję. Ernst Kris pisał, że to, co artystę zmusza do tworzenia, do ujawniania swojej ars poetica, jest czynione po to, aby (...) przezwyciężyć bariery między ego a innymi, a w rezultacie uzyskać komunikację między ludzkimi ego” [35].

Cel badania - dojrzałość osobowości, sfera emocji, relacje społeczne

Herman Rorschach uznał przy określaniu rodzaju emocjonalności za celowe ustalenie typu przeżywania za jedną z najważniejszych charakterystyk swojej metody. Typ przeżywania odzwierciedla dojrzałość osobowości oraz podstawowy dla jednostki i preferowany przez nią styl życia, wartości, zachowanie się. Przede wszystkim jednak wskazuje na dojrzałość osobowości lub jej brak [36]. Wydaje się to być szczególnie ważne w analizie osobowości wybitnych aktorów, gdyż zasoby z których korzystają do swoich przedsięwzięć artystycznych mogą być stale rozwijane i tworzone na nowo. Łatwiej jest także poprzez badaną osobowość zrozumieć różne kryzysy twórcze, załamania i niedogodności oraz walkę z nimi, elementy jakże charakterystyczne dla tej grupy zawodowej. Test Rorschacha znakomicie nadaje się do oceny tych uwarunkowań [37, 38, 39].

Ze względu na problem i cel artykułu sprowadzający się do ukazania rodzaju zależności między różnymi elementami osobowości aktorów takich, jak: dojrzałość versus niedojrzałość osobowości, sfera emocjonalna (typ przeżywania), rola kontaktów społecznych uzasadnione wydaje się wyodrębnienie i bliższa analiza tych obszarów zaczerpnięta z prac Piotrowskiego i innych badaczy [40, 41, 42, 43, 44, 11]:

- dojrzałość osobowości – odpowiada układ sygnatur m.in. FC, M, FM, m,
- sfera emocjonalna (typ przeżywania) – odpowiada układ sygnatur M : C,
- relacje społeczne – odpowiada układ sygnatur m.in. H z Hd, M, A z Ad.

Istnieje wiele systemów zapisu i interpretacji plam atramentowych testem Rorschacha. W niniejszym artykule posłużono się systemem Z. Piotrowskiego tj. amerykańskim sygnowaniem wypowiedzi [40].

Istnieje wiele definicji dojrzałej osobowości. Większość z definicji podkreśla posiadanie dobrze

rozwiniętego i rozbudowanego obrazu siebie, zdolność rozumienia siebie, umiejętność opanowania potrzeb wewnętrznych, posiadanie bezpieczeństwa emocjonalnego, funkcjonowanie z pewną dozą optymizmu, zdolność obiektywizacji samego siebie, wyznawanie spójnej hierarchii wartości. Nierzadko w badaniach osób dojrzałych podkreśla się zdolność do samokontroli [45, 46].

Dojrzała osobowość definiowana w sposób modelowy jest ściśle powiązana z prawidłowym procesem adaptacji. W procesie przystosowywania się do warunków otoczenia duże znaczenie posiadają umiejętności interpersonalne przejawiające się w zachowaniach jednostki. Uwzględnianie relacji zachodzących między strukturą osobowości, jej cechami a zbiorem umiejętności interpersonalnych może być przydatne w wyjaśnianiu poziomu i zakresu adaptacji człowieka [47].

W sposób bardzo charakterystyczny dla Rorschacha i jego kontynuatorów można zdefiniować poziom dojrzałości osobowości za pomocą sygnatur FC; M, FM m (w tym rodzaje ruchów: Rozmachowy, Skulony, Niezdecydowany). Wskazują one na kontrolę zachowania sfery emocjonalnej przez racjonalne wnioskowanie, świadomość, przystosowanie [40, 41, 48, 44, 39, 50, 51, 46].

Koncepcja ruchu w sygnaturze M opracowana przez Piotrowskiego [40] mówi o głębokich, najbardziej indywidualnych tendencjach badanego. Tendencje te określają jego cele życiowe, postawę do życia i do samego siebie. Można powiedzieć, że widzenie postaci ludzkiej w ruchu odzwierciedla trzon dojrzałej osobowości. Piotrowski nazywa go rolą wzorcową lub rolą prototypową, która nadaje kształt całemu życiu. Rola prototypowa nie musi być w pełni świadoma, jednak osoby dające dostateczną liczbę prawidłowych wypowiedzi M zdolne są do skuteczniejszej samokontroli i do odrzucania nagrody; osoby te również mają lepszy wgląd w świat innych ludzi i w samych siebie. Wypowiedzi mówiące o ruchu zwierząt (FM) lub o przedmiotach nieożywionych będących w ruchu (m) wskazują na tendencje słabiej zintegrowane z całą osobowością, często nieświadome i związane głównie ze sferą popędową [52, 53].

Metoda - opis badanej grupy

Otrzymanie rzetelnych rezultatów badań psychologicznych często uzależnione jest od pozatestowych zmiennych, do jakich należy pozytywny kontakt z badanym. Ten element okazał się szczególnie istotny w przypadku badania wybitnych artystów. Wieloletnie zainteresowania autorki artykułu teatrem i sztuką kontakt ten ułatwiły. Pomimo, że badani aktorzy dysponowali bardzo ograniczonym czasem, znajdowali terminy na badania. Technika przeprowadzania

badania testem Rorschacha była wykonana ściśle według instrukcji. Kryterium przyjęcia do grupy badanej wybitnych artystów była ocena ośmiu sędziów kompetentnych dokonana przez znanych reżyserów, krytyków teatralnych i filmowych, scenarzystów i producentów a dotyczyła m. in. poziomu fachowości, talentu, społecznej aprobaty.

Badania zostały przeprowadzone indywidualnie w Warszawie i Krakowie, w domach prywatnych artystów lub w teatrach, w miejscach odosobnionych. Artyści wykazywali duże zrozumienie dla przeprowadzanego testu oraz zainteresowanie badaniami. Chętnie dzielili się spostrzeżeniami dotyczącymi zarówno samej metody, jak i problemów w życiu zawodowym czy osobistym. Badani byli bardzo zainteresowani wynikami (z wyjątkiem jednej osoby); autorka spotykała się więc z twórcami ponownie w celu przekazania rezultatów badań. Przeważająca większość badanych wyrażała pozytywne zdziwienie trafnością obrazu uzyskanego w narzędziach psychologicznych.

Grupę badaną stanowiło 40 wybitnych aktorów polskich (19 kobiet i 21 mężczyzn), znanych także na świecie z międzynarodowych filmów czy otrzymywanych nagród. Badani mieli od 32 do 63 lat (średnia wieku 44,7 roku; SD = 9,31). Wszyscy wybitni aktorzy byli aktywni zawodowo i pracowali w teatrach w Polsce i za granicą. W badaniach uczestniczyli (w kolejności alfabetycznej): Mariusz Benoit, Jerzy Bińczycki Ewa Błaszczyk, Tadeusz Borowski, Teresa Budzisz-Krzyżanowska, Stanisława Celińska, Anna Chodakowska, Ewa Dałkowska, Krzesiśława Dubielówna, Anna Dymna, Jan Englert, Adam Ferency, Janusz Gajos, Krzysztof Globisz, Ryszarda Hanin, Gustaw Holoubek, Krystyna Janda, Krzysztof Kolberger, Krzysztof Kołbasiuk, Mirosław Konarowski, Zofia Kucówna, Andrzej Łapicki, Olgierd Łukaszewicz, Piotr Machalica, Anna Nehrebecka, Jan Nowicki, Daniel Olbrychski, Jan Peszek, Anna Polony, Igor Przegrodzki, Jerzy Radziwiłowicz, Anna Romantowska, Anna Seniuk, Dorota Stalińska, Joanna Szczepkowska, Krystyna Tkacz, Roman Wilhelmi, Magda T. Wójcik, Jerzy Zelnik, Joanna Żółkowska. Zastosowane metody psychologiczne oraz analizy statystyczne przy obliczaniach wyników badań zapewniły badanym artystom całkowitą anonimowość.

Celem dokonania porównań i ustaleń statystycznych zbadano jeszcze dwie 40 osobowe grupy aktorów: jedną (B) pracującą w teatrach w dużych miastach (powyżej 100 000 mieszkańców – poza Warszawą, Krakowem i Wrocławiem), będących w analogicznym wieku co badani wybitni aktorzy oraz drugą (C), pracującą w teatrach w małych miastach, także wiekowo zbliżoną do grupy zasadniczej, A.

Test Rorschacha bada różne aspekty osobowości: stronę emocjonalno-wolitywną, strukturę potrzeb,

kontakty społeczne i pośrednio także sferę intelektualną, rodzaj umysłowości. Badany spostrzegając nieregularne plamy atramentowe dokonuje wyboru tego, co w nich widzi. Nie ma spostrzeżeń bez selekcji, ta zaś jest funkcją osobowości, jej poziomu umysłowego, zainteresowań, jakości i intensywności emocji. Selekcja wśród spostrzeżeń jest zatem ważnym wskaźnikiem różnych właściwości psychicznych badanego [42, 44]. Wybór skojarzeń tak co do miejsca, formy, barw czy treści jaki dokonuje badany zakłada także możliwość braku reakcji werbalnej lub inną reakcję emocjonalną.

Zdaniem Piotrowskiego, sposób, w jaki badany traktuje plamy metody, mówi o funkcjonowaniu i reagowaniu w otoczeniu społecznym. Zarówno wahanie w odpowiedziach jak i przesada w emocjonalnym reagowaniu może być wyznacznikiem zachowania ogólnego [41].

Test Rorschacha zastosowany w przedstawionych badaniach wybitnych aktorów polskich daje możliwość ilościowego i jakościowego opisu osobowości badanych. Opracowanie statystyczne wyników psychogramu sprowadza się do rangowania, wydzielenia wyników

średnich, stosowania testu różnic (chi-kwadrat), co rekomendują również inni rorschachiści [43, 54, 40, 48, 55, 52].

Wyniki badań i dyskusja

Wyniki badań Rorschachem w opracowaniu Piotrowskiego [40] i Grzywak-Kaczyńskiej [44] obejmują przedstawienie ogólnego psychogramu dla badanej grupy wybitnych twórców oraz analizę oceny dojrzałości, typów przeżywania i ocenę kontaktów społecznych z zaznaczeniem różnic statystycznie istotnych. Poniżej psychogram numer 1 przedstawiający globalne wyniki uzyskane przez grupę wybitnych aktorów polskich.

Liczba wypowiedzi na tablice Rorschacha w badanej grupie utrzymała się na poziomie przeciętnym (24). Wystąpiła zgodność sygnatur obejmujących procent wypowiedzi na tablice IV+VI (18%) oraz procent wypowiedzi na tablice VIII-X (30%). Ten pierwszy wynik oznacza ponadstandardowy sposób radzenia sobie w sytuacji trudnej a także zdolność badanych wybitnych aktorów do przewycięzania stanów przykrych. Drugi wynik wskazuje na nieco obniżony wpływ bodźców

Tab.1 Psychogram. Wyniki Rorschacha grupy wybitnych artystów

Liczba wypowiedzi – 24 Liczba wypowiedzi na tablice IV+VI – 18% Liczba wypowiedzi na tablice VIII-X – 30%			Średni czas badania – 1080 s Średni czas na 1 wypowiedź – 45 s Średni czas reakcji początkowej – 11,9 s Średni czas r.p. na tablice kolorowe – 12,9 s Średni czas r.p. na tablice ciemne – 10,3 s	
W	12 W+9	F 23%	H 4,8	P 4,2
SW	0,1	F+ 4	Hd 1,0	perseweracja 0,3
DW	0,4	F- 0,9	A 7,2	dewitalizacja 0,7
DdW	0,1	F+/- 0,3	Ad 1,2	detalizacja 1,1
D	9	F+ przeliczone 85%	At 0,6	symetria 0,9
SD	0,3 D 9	M 1	Ats 0,4	konfabulacja 0,4
DdD	0,2	MC 1 M 3,9	Rtg 0,4	omawianie 0,2
Dd	1	Mc 0,9 M+ 3,7	sex 0,7	opis 0,8
De	0 DR 1	Mc' 0,4	N 0,6	odmowa 0,1
Dr	0	FM 1	X 2,3	krytyka 0,7
Do	0	FMC 0,7	Arch 0,2	brak wypowiedzi
S	0,3	FMc 0,5 FM 2,6	orn 1,1	0,1
		FMc' 0,3	krew 0,2	emocjonalne
		m 0,1	stwór 0,3	odnoszenie 0,3
		mC 0,5	R 0,9	szoki:
		mc 0,3 m 0,8	abstrakcja 0,7	II 0,2
		FC 2,7	mapa 0,0	III 0,2
		Fc 3,6	jedzenie 0,2	IV 0,4
		Fc' 1,0	maska 0,2	VI 0,5
		CF 1,5	ogień 0,0	VII 0,4
		Cc 0,1	wybuch 0,1	VIII 0,2
		C 0,8		IX 0,4
		cFc 0,2		X 0,2
		FCc' 0,1		
		CF 0,3		
		c 0,2		
		c' 0,0		

% W 53,6 % D 40,6 % DR 5,7 S 0,4				W : M = 14,4 : 3,9 M : C = 3,9 : 5,9 FC : /CF + C/ = 2,5 : /2,0 + 1,5/ FC : CF : C = 4,7 : 1,9 : 1,0 M : /FM + m/ = 3,9 : /0,6 + 0,8/ C : c = 5,8 : 5,5 c' = 2,0								% H + Hd 23,6 % A + Ad 35,3 % X 9,4 % org 22,3			
	RR	RN	RS		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	
M	2,2	0,8	0,8												
FM	1,5	0,4	0,5	Średnia liczba wypowiedzi	2,8	2,3	2,6	2,4	2,1	2,0	2,2	2,7	2,1	2,4	
m	0,6	0,2	0,1	Średni czas reakcji	6,4	13,2	9,8	13,2	4,1	14,5	12,1	10,8	15,6	14,3	
Razem	4,3	4,1	1,4												

Źródło: badania własne

emocjonalnych płynących od otoczenia na aktywność intelektualną. Zgodność tych wskaźników przynosi obraz osobowości często doświadczającej sytuacji trudnych, wyzwania i wymagającej umiejętności dystansowania się od nich, co niewątpliwie dobrze identyfikuje charakter pracy aktorskiej. Należy też przypomnieć, iż średnia wieku badanych wyniosła prawie 45 lat, a zatem byli to ludzie dojrzałi wiekowo. Ta proporcja prawdopodobnie również jest związana z doświadczaniem w przeszłości sytuacji frustrujących i umiejętnością dobrego radzenia sobie z nimi, co w przypadku wybranej przez badanych profesji pełnej stresu i konfrontacji społecznej może stać się umiejętnością trudną do przecenienia także i w przyszłości. Bez wieloletniego treningu przewycięzania frustracji, niepowodzeń, bez szybkiego „zbierania się” po porażkach nie można marzyć o osiągnięciach w tym zawodzie. Wybitni aktorzy polscy są grupą bardzo uodpornioną na sytuacje stresujące i można założyć, iż czerpią z nich pewną siłę do twórczej pracy, staje się ona motorem działania. Potwierdzają to również sami badani: publiczność jest dla mnie wyzwaniem, traktuję ją jako przeciwnika, walczę z nią, muszę ją opanować, pozyskać dla roli, przekonać [28, 56].

Niewielka różnica między średnim czasem reakcji początkowej na tablice kolorowe (12,9 sekund) i na tablice ciemne (10,3 sekund) wskazuje na tendencje do pewnego ulegania wpływom emocjonalnym, nastrojowości, ale tu także na reakcja potwierdza powyższą interpretację o szybkim radzeniu sobie z sytuacjami trudnymi. Jest to niewątpliwie specyfika tej grupy [12, 18]. Dodatkowym potwierdzeniem tej swoistej karność, jest wypowiedź aktorki, jednocześnie rektor szkoły teatralnej: „swoją sukces należy pielęgnować i o nim pamiętać przez jeden dzień, a o swojej porażce myśleć trzy dni, i wracać do pracy” [19].

W sposobie ujmowania obszarów plam widać niewielką przewagę W nad D. Kolejność sekwencji jest

luźna. Można powiedzieć, że wybitni aktorzy prezentują mieszany typ umysłowości, przy czym widać większą zdolność do analizy niż do syntezy. Nie wszystkie bowiem wypowiedzi W są pozytywne. Można zauważyć, że aktorzy z tej grupy mają tendencję do przedwczesnych uogólnień. Nie koncentrują się jednak na drobiazgach, szczegółach. Podobnie takie wyniki interpretują Hunca-Bednarska [57] oraz Matsuda [46]. Badani nie przywiązują na ogół wagi do precyzji myślenia, chociaż ich poziom intelektualny można zaliczyć do wyższych. Zarówno liczba W + (9), jak i wypowiedzi sygnowanych przez ruch ludzki (M = 3,9) oraz procent A + Ad (35,5) określający poziom stereotypii, i % F + (85) mówiący o zdolności kontrolowanego, krytycznego myślenia czy procent wypowiedzi oryginalnych (22,3%), wskazujący jakość wypowiedzi – wszystkie te wskaźniki osiągnęły poziom oznaczający wysoki potencjał intelektualny badanych wybitnych aktorów polskich.

W psychogramach ludzi twórczych, w tym aktorów, rozróżnia się wypowiedzi oryginalne dotyczące całości (W), abstrakcyjne i jest ich zazwyczaj mniej (charakterystyczne są dla twórców teoretyków, naukowców), i takie, które właściwe są artystom (W, D, łączone SW, SD) [58, 48]. Badani polscy aktorzy w swoich wypowiedziach często łączyli różne elementy plamy, uzyskując bogate wypowiedzi kombinowane. Przykładem takich wypowiedzi oryginalnych, często łączonych, są następujące:

- I – carska korona (W)
 - morze a na brzegu zdychające żółwie (WD)
 - V – kostium teatralny Elżbiety I (W)
 - VI – wystająca głowa ptaka z dziupli (DW)
 - VII – matka Courage ciągnie wózek (SW)
 - IX – mocz z wypuszczający z butelki gnomy (WD)
 - X – japoński wachlarz (W); Paryż nocą jasno oświetlony, tu wieża Eiffla, Pola Elizejskie, flagi-reklamówki (DW).
- Wielu rorschachistów podkreśla rolę wypowiedzi M

w protokołach artystów [41, 48, 52, 51, 59]. Podają oni, że jest ona proporcjonalna do wypowiedzi W i oryginalnych, a odwrotnie proporcjonalna do procentu A + Ad, co znajduje potwierdzenie w analizowanym psychogramie.

Wypowiedzi M są specyficznymi reprezentantami zdolności twórczych, artystycznych, przeżyć religijnych, mówią o poziomie dojrzałości. Sygnatura ta może zawierać trzy rodzaje ruchów: rozmachowy, niezdecydowany i skulony, przy czym ich liczba świadczy o poziomie intuicyjnego, artystycznego myślenia. Charakterystyczne dla artystów są wypowiedzi złożone, kombinowane. Często pojawiają się figury w tle, postaci łączone są w opowiadania [48, 9, 19].

Z psychogramu wybitnych aktorów polskich możemy wnioskować o poziomie dojrzałości badanych, ich wglądzie we własną osobowość, o doświadczeniu życiowym i zawodowym. Typ przeżywania (typ doświadczenia), jaki uzyskali badani (M : C = 3,9 : 5,9), można ocenić na ambiękwalny, zróżnicowany [48]. Oznacza on twórczą wyobraźnię, skłonność do refleksji, która jest jednocześnie zrównoważona aktywnością zewnętrzną, znaczną emocjonalnością.

W psychogramie dominują sygnatury świadczące o kontroli sfery emocjonalnej przez intelekt (FC : CF : C = 4,7 : 1,9 : 1,0), dobre przystosowanie (P = 4,2). Korzystna jest proporcja W do M (14,4 : 3,9), która wskazuje nie tylko na rozmach życiowy twórców, ich plany, wyobraźnię, ale i możliwość realizacji swoich potencjalności. Aktywność życiowa charakteryzuje się zdecydowaniem (Ruch Rozmachowy RR 4,3), z odcieniem wysokiej aktywności, nawet agresji (c' 2,0). Taka postawa może być przyczyną konfliktów z ludźmi, którzy mogą być postrzegani jako rywale (H + Hd = 23,6%). Ta tendencja zarysowała się także silnie w treściach wypowiedzi. Sporo jest w nich krytyki widzianych postaci lub krytyki cech, które prezentują, a które wynikają najczęściej z mechanizmów projekcji badanych np.: „kłóący się ludzie; ktoś stoi przypatruje się pojedynkującym się, od niego zależy rezultat; dwie plotkujące kobiety; ludzie krzyczący na siebie”.

Tablice Rorschacha spowodowały u badanych aktorów reakcje typu szok a największe ich nasycenie mają tablice uznawane za seksualne (VI 0,5, VII 0,4, IX 0,4), a także tablica IV, „ojcowska” (0,4 szok światłocieni). Tablice I i V szoków nie wywołały. Należy zaznaczyć, że skojarzenia seksualne były przez badanych często rzutowane wprost (stąd obniżenie liczby wypowiedzi seksualnych ukrytych pod postaciami At, Ats, Rtg – w sumie 1,4), ale w znacznej mierze wywołała je tablica II (0,2). Szok kolorów, zdaniem Piotrowskiego [41] i Bohma [48] jest typowy dla artystów.

Ogólnie psychogram tej grupy można uznać za bogaty. Należy też podkreślić, że wiele psychogramów

poszczególnych aktorów odznaczało się dużą różnorodnością treści i formy.

Dojrzałość osobowości jako cel i sposób funkcjonowania artystów

Potrzeba dojrzałości obejmuje wiele aspektów związanych zarówno ze sferą emocjonalną, jak i sferą kontaktów społecznych. Warto zadać sobie pytanie: czy artyście jest potrzebna dojrzałość osobowości, czy wprost przeciwnie, niedojrzałość osobowości może być silniejszym argumentem w jego pracy artystycznej?

Z tego co zostało dowiedzione wcześniej w badaniach autorskich im hierarchia wartości aktorów była bardziej spójna, tym twórcy odznaczeni wyższym poczuciem sensu życia, im integracja obrazu siebie była większa, tym znów stwierdzano wyższe poczucie sensu życia i pełniejsze realizowanie siebie [11, 19, 14]. A zatem wydaje się, że można postawić tezę, badanymi były jednak osoby wybitne, że dojrzałość potrzebna jest bardziej aktorowi jako człowiekowi funkcjonującemu w złożonej, także przecież pozaartystycznej rzeczywistości (np. przy prowadzeniu prywatnego teatru, fundacji czy innej własnej działalności pozaartystycznej), niż jako twórcy na scenie. Choć tutaj opinie osób badanych brzmią wyjątkowo zgodnie. W wywiadzie psychologicznym badani pytani o tę sferę mówili: „dojrzałość aktorowi jest potrzebna do budowania dojrzałej roli na scenie”, jest potrzebna „do ulepszania warsztatu zawodowego, artystycznego”, bo „w zmieniających się czasach, jako dojrzały człowiek potrafię sobie lepiej poradzić”, bo „dojrzałość to odpowiedzialność”, „aktor niedojrzały to kabotyn”.

Skoro problem ten został już rozstrzygnięty także przez samych zainteresowanych, pozostaje więc sprawdzić, jak ta cecha osobowości kształtuje się w wynikach badań Rorschacha.

Ocena poziomu dojrzałości obejmuje wiele wskaźników sygnatur i dotyczy m. in. sfery refleksyjności, wnikliwości, konstruktywności i postawy. Dojrzałość osobowości to gwarancja lepszego wglądu w siebie, to zdolność do empatii, refleksji, to wreszcie satysfakcjonujące kontakty z ludźmi. Warto w tym miejscu wymienić parę wskaźników Rorschacha, które uważa się za wyznaczniki poziomu dojrzałości. Zalicza się do nich na ogół:

- ponadprzeciętną liczbę wypowiedzi,
- dużo M+, W, D kombinowanych,
- wysoki procent F+,
- dużą liczbę wypowiedzi oryginalnych,
- małą liczbę wypowiedzi popularnych,
- niski procent A + Ad,
- sekwencję luźną lub odwróconą,
- typ przeżywania ambiękwalny, zróżnicowany także

- często $M > C$,
- dużo m ,
 - opisy sceniczne, bajkowe, mityczne,
 - częste impresje w treści, opisy emocji (szoki kolorów) [40, 48, 60, 59].

Braun-Gałkowska oceniając w teście Rorschacha dojrzałość i empatię na podstawie układu sygnatur M , FM , m , wyróżniła sześć typów zależności a wyodrębnienia tych sfer dokonano za tą autorką [54]:

1. $M > (FM + m)$, przy $M > 2$. Badany ma dobrą umiejętność zrozumienia innych ludzi, jego cechą dominującą jest dojrzałość, to znaczy w zachowaniu kieruje się refleksją, a nie odruchami.
2. $M > (FM + m)$, przy $M < 3$. Badany ma niską zdolność refleksji, jednak przy małej witalności jest to wystarczające, by nie działał pośpiesznie.
3. $M < (FM + m)$, przy $M > 2$. Badany ma zdolność empatii, w zachowaniu cechuje go młodzieńczość, żywa reakcja i przewaga spontaniczności nad refleksją.
4. $M < (FM + m)$, przy $M < 3$. Badany nie umie wczuwać się w sytuację innych ludzi, w zachowaniu kieruje się

impulsami z pominięciem refleksji.

5. $M = (FM + m)$, przy $M > 2$. Osobowość badanego jest dynamiczna, aktywna. Cechuje go przede wszystkim duża witalność, a jednocześnie zdolność do refleksji i empatii.
6. $M = (FM + m)$, przy $M < 3$. Badany jest mało dynamiczny, nie ma też skłonności do pochopnego działania.

Wiele z tych kryteriów sygnatur znajduje potwierdzenie w niniejszych badaniach. Ale jakości te świadczą także o pewnym poziomie dojrzałości, który dla artysty jest niezbędny. Jest to również źródło pomysłów i twórczych realizacji.

Aby dokonać porównania zbadano w charakterze grup kontrolnych aktorów z większych miast (B) i małych miejscowości (C) po 40 osób w każdej. Ta część artykułu ujawnia zaledwie niewielki profil wyników otrzymanych przez te grupy. Zostaną one zaprezentowane w osobnym artykule, także z uwagi na obszerność rezultatów. Wyniki zależności między poszczególnymi grupami badanych aktorów (A, B, C) a typami dojrzałości przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Poziom dojrzałości w badanych grupach: A. aktorzy wybitni, B. aktorzy z dużych miast, C. aktorzy z małych miast ($N = 120$).

Kategorie	Grupa A	Grupa B	Grupa C	Razem
1	18 47,4	10 26,3	10 26,3	38 31,7
2	4 26,7	1 6,7	10 66,7	15 12,5
3	8 30,8	13 50,0	5 19,2	26 21,7
4	6 23,1	9 34,6	11 42,3	26 21,7
5	- -	3 50,0	3 50,0	6 5,0
6	4 44,4	4 44,4	1 11,1	9 7,5

Źródło: badania własne

Badanie poziomu różnic dokonane testem *chi-kwadrat* okazało się dla tych zbiorów istotne ($\chi^2 = 22,9$; $p > 0,001$). Oznacza to, że występuje duża zależność statystyczna między wybranym typem dojrzałości a testowaną grupą.

Na uwagę zwraca fakt, że w kategoriach, które podkreślają przewagę działania refleksyjnego nad odruchowym, spośród 120-osobowej grupy aktorów aż 65,9% znalazło tu swoje miejsce. Pozostały procent (34,1) charakteryzował się bądź zmniejszoną dynamiką życiową, bądź zachowaniem zdecydowanie impulsywnym, niedojrzałym. W kategorii pierwszej najpełniej podkreślającej rolę mechanizmów dojrzałych znalazło się aż 45,0% wybitnych twórców. Analogicznie w kategorii czwartej wysuwającej na czoło zachowania impulsywne,

niedojrzałe, liczba osób z tej grupy była najmniejsza (6 osób, tj. 15,0%).

Wyniki te pozostają w opozycji do tych, które każą widzieć we wszystkich artystach ludzi egocentrycznych, niedojrzałych czy narcystycznych. Okazuje się, że wybitni artyści, to na ogół osoby o dobrym poziomie refleksji, odpowiedzialności i aktywności [55, 61].

Wielokrotnie podkreślana przez Rorschacha [36], Piotrowskiego [40], czy Bohma [48] rola ustalania typu przeżywania (stosunek M do C) w ocenie twórczych zdolności także i tutaj została wyeksponowana. Zanalizowano tę proporcję, która w sposób logiczny uzupełnia ocenę dojrzałości badanych.

Pod względem bogactwa przeżywania, aktorzy zostali podzieleni na trzy typy:

1. Typ przeżywania bogaty. Badani niezależnie od typologicznych tendencji do introwersji czy ekstrawersji mają rozwiniętą uczuciowość i dobry poziom zdolności do refleksji (M i $C > 2$).
2. Badani nie mają zdolności do refleksji ani bogatej uczuciowości. Są mało aktywni (M i $C < 3$).
3. Typ pośredni, jeśli chodzi o bogactwo przeżywania ($M > 2$, $C < 3$, albo $M < 3$, $C > 2$) [54].

Wyniki badanych grup aktorów przedstawiono w

tabeli 2.

Tabela 2. Poziom typów przeżywania w badanych grupach: A. aktorzy wybitni, B. aktorzy z dużych miast, C. aktorzy z małych miast ($N = 120$).

Kategorie	Grupa A	Grupa B	Grupa C	Razem
1	26 39,4	24 36,4	16 24,2	66 55,0
2	1 12,5	- -	7 87,5	8 6,7
3	13 28,3	16 34,8	17 37,0	46 38,3

Źródło: badania własne

Poziom istotności różnic dla tej grupy zależności okazał się wysoki ($\chi^2 = 13,8$; $p > 0,007$). Oznacza to, że wyszczególnione kategorie różnicują istotnie statystycznie badane grupy. Wyniki pokazują, że większość badanych artystów (55%) cechuje się bogatym typem przeżywania. Ich poziom zdolności do refleksji jest znaczny. Tylko 6,7% badanych wykazało niewielką aktywność emocjonalną i intelektualną. Pozostały procent aktorów mieścił się w typie pośrednim [62, 63, 64].

Wnioski

Podsumowując wyniki otrzymane w teście Rorschacha przez wybitnych aktorów polskich należy stwierdzić, że jest w nich zawarta duża różnorodność osobowościowa i bogactwo informacji. Związane jest to z samą materią metody projekcyjnej, a także z podejściem osób do badania. Aktorzy szczególnie pozytywnie reagowali na możliwość zaprezentowania w tej metodzie swojej wyobraźni, dając tym samym wyraz własnej intelektualnej aktywności i inicjatywy.

Osobowość badana narzędziem projekcyjnym takim jak metoda Rorschacha, przejawia się w wielu płaszczyznach. To bogactwo starano się podkreślić, mimo że niniejszą analizę oparto głównie na danych ilościowych, w związku z wymogami związanymi ze stosowaniem metod statystycznych. Narzędzie to dostarczyło wielu cennych wskazówek do ogólnej interpretacji wyników. Pokazało pośrednio zdolność do empatii, ogólną dojrzałość osobowości i poprawne kontakty z ludźmi w głównej grupie badanych. Tak więc odpowiedź na postawione w tytule artykułu pytanie może być pozytywna. W badaniu pojawiły się wskaźniki rywalizacji, która może stymulować np. zachowania agresywne jednak ogólny profil wskazuje na dobre przystosowanie i kontrolę emocji.

Twórcy posiadający te cechy pozostają jednostkami niezwykle cennymi zarówno dla siebie, jak i dla odbiorców

sztuki. Wydaje się, że charakteryzująca ich dojrzałość osobowości może być miarą dojrzałej twórczości i pewnym wzorem dla innych aktorów.

Wyniki powyższych badań już teraz z powodzeniem są wykorzystywane w szkołach teatralnych i podobnych prywatnych placówkach edukacyjnych w Polsce, gdzie praca z psychologiem opiera się na rzetelnych zajęciach nie tylko w zakresie nauki gry aktorskiej, metod pracy, ale także na kształtowaniu osobowościowych wymiarów sprzyjających rozwojowi.

W świetle powyższego należy mieć też nadzieję, że i następne lata przyniosą wartościowe psychologiczne doniesienia naukowe na temat tej interesującej z wielu powodów grupy zawodowej.

Potwierdzam, że wszyscy uczestnicy badań wyrazili odpowiednią świadomą zgodę.

Conflict of interest

The author has declared no conflict of interest.

References:

1. Filozofówna I. Uwagi o tzw. „systemie” Stanisławskiego. Przegląd Filozoficzny. 1932; 35: 339–346.
2. Filozofówna I. Próba badań psychologicznych nad grą aktorską. Kwartalnik Psychologiczny - Poznańskie Towarzystwo Psychologiczne. 1935; 7: 157–186.
3. Filozofówna I. Aktor na scenie. Teatr - Wydawnictwo Towarzystwa Krzewienia Kultury Teatralnej w Polsce. 1937; 7(31): 1–4.
4. Filozofówna-Schiller I. Polscy aktorzy o swoich przeżyciach podczas gry. In: J. Degler. O twórcywie i twórcach dzieła teatralnego. Wrocław; Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego: 1967.
5. Mirski J. Ankieta w sprawie psychologii aktora polskiego, Życie teatru. 1927; 8: 8–10.
6. Kociuba J. Tożsamość aktora. Lublin; Wydawnictwo UMCS: 1967.
7. Hys A, Nieznańska A. Aktorzy teatralni. W: J.F. Terelak (red.). Stres zawodowy: charakterystyka psychologiczna wybranych zawodów stresowych. Warszawa; Wydawnictwo UKSW: 2007.
8. Orlak K. Zagrożenia psychospołeczne na stanowisku aktora.

- Praca i Zdrowie. 2009; 11: 52–55.
9. Mróz B. Wskaźniki twórczości w grupie wybitnych aktorów na tle ogólnych założeń Rorschacha. Wybrane metody diagnostyczne. Wrocław; Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego: 1993.
 10. Mróz B. Artysta – człowiek niezadowolony. Badania obrazu i akceptacji siebie u wybitnych aktorów polskich. Perspektywy rozwoju psychologii w Uniwersytecie Wrocławskim: preferencje i zróżnicowanie podejść badawczych. Wrocław; Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego: 1995.
 11. Mróz B. Osobowość wybitnych aktorów polskich. Studium różnic międzygeneracyjnych. Warszawa; Wydawnictwo Naukowe Scholar: 2008a
 12. Mróz B. Longitudinal research into purpose in life in outstanding Polish actors. *Polish Journal of Applied Psychology*, 2017; 15(1): 19–36.
 13. Mróz B. Art of Acting and Management Style. Results of psychological research on personality and hierarchy of values of outstanding Polish actors and managers in the area of services. *Education of Economists and Managers: problems, innovations, projects*. 2018; 4(50): 145–158. DOI:10.5604/01.3001.0013.0638
 14. Mróz B, Kociuba J, Osterloff B. Sztuka aktorska w badaniach psychologicznych i refleksji estetycznej. Warszawa; Wydawnictwo Naukowe Scholar: 2017.
 15. Goldfried MR, Stricker G, Weiner IB. Rorschach handbook of clinical and research applications. Englewood Cliffs; New York; Prentice-Hall: 1979.
 16. Barron F, Montuori A, Barron A. *Creators on Creating*, New York; Tarcher Putnam: 1997.
 17. Mróz, B. Kompetencje menedżerskie w rysunku projekcyjnym. In: S.A. Witkowski & T. Listwan Kompetencje a sukces zarządzania organizacją. Warszawa; Difin: 2008b.
 18. Mróz B. Ekspresja plastyczna w rysunku projekcyjnym menedżerów. In: B. Kostrubiec-Wojtachnio & E. Trubiłowicz (Eds.), *Rysunek projekcyjny w badaniach nad rodziną i wychowaniem: aspekty badań empirycznych i klinicznych*. Lublin; Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Prace Wydziału Nauk Społecznych: 2012.
 19. Mróz B. 20 lat później – osobowość i hierarchia wartości wybitnych aktorów polskich. *Badania podłużne*. Warszawa; Wydawnictwo Naukowe Scholar: 2015.
 20. Hausbrandt A, Holoubek G. *Teatr jest światem*. Kraków; Wydawnictwo Literackie: 1986.
 21. Grotowski J. *Ku teatrowi ubogiemu*. Wrocław; Instytut. Im. J. Grotowskiego: 2007.
 22. Osterloff B. Łapicki – aktor, reżyser, pedagog w osiemdziesiątą rocznicę urodzin. Warszawa; Akademia Teatralna im. A. Zelwerowicza: 2004.
 23. Błaszczak E, Strączek K. *Wejść tam nie można*. Kraków; Wydawnictwo Znak: 2005.
 24. Błaszczak E. *Wszystko jest takie kruche*. Częstochowa; Edycja Świętego Pawła: 2010.
 25. Domański D. (Eds.). *Jan Nowicki. Żeby się nie dać (czyli rady wujka Janka dla młodych aktorów)*. Kraków; Wydawnictwo Baran i Suszyński: 1995.
 26. Holoubek G. *Wspomnienia z niepamięci*. Warszawa; Wydawnictwo Marginesy: 2009.
 27. Janda K. *Moja droga B*. Warszawa; Wydawnictwo W.A.B.: 2000.
 28. Janda K. *Dziennik 2007-2010*. Warszawa; Wydawnictwo Prószyński Media: 2019.
 29. Kolberger K. *Przypadek nie-przypadek. Rozmowa między wierszami księdza Jana Twardowskiego*. Rozmawia A. Iwanowska. Częstochowa; Edycja św. Pawła: 2007.
 30. Kucówna Z. *Zapach szminki*. Poznań; Wydawnictwo Zysk i S-ka: 2010.
 31. Kucówna Z. *Szara godzina*. Poznań; Wydawnictwo Zysk i S-ka: 2013.
 32. Łapicki A. *Spostrzeżenia* (Elaboration: T. Mościcki). In: B. Osterloff (Eds.), *Łapicki – aktor, reżyser, pedagog w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*. Warszawa; Akademia Teatralna im. A. Zelwerowicza: 2004.
 33. Radziwiłowicz J, Maciejewski Ł. *Wszystko jest lekko dziwne*. Warszawa; Wydawnictwo Wielka Litera: 2012.
 34. Szczepkowska J. *Ludzie ulicy i inne owoce miłości*. Warszawa; Wydawnictwo Nowy Świat: 2006.
 35. Kris E. *Psychoanalytic Explorations in Arts*. NY; International Universities Press: 1965.
 36. Rorschach H. *Psychodiagnostics*. Neunte Auflage. Wien; Huber Verlag: 1975.
 37. Weiner IB. Some observations on the validity of the Rorschach Inkblot Method. *Psychological Assessment*, 1996; 8(2): 206–213. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.8.2.206>
 38. Stasiakiewicz M. *Twórczość i interakcja*. Poznań; Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza: 1999.
 39. Stasiakiewicz M. *Test Rorschacha*. Warszawa; Wydawnictwo Naukowe Scholar: 2004.
 40. Piotrowski Z. *Perceptanaliza*. Warszawa; Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Higieny Psychiczej: 1957/1991.
 41. Piotrowski Z. *The Movement Score*. In: M. Rickers-Ovsiankina (Eds.), *Rorschach Psychology*. New York: Wiley: 1960.
 42. Braun-Gałkowska M. *Wypowiedzi popularne (P) w metodzie Rorschacha. Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne*, 1975a; 3: 82–87.
 43. Braun-Gałkowska M. *Problemy tymczasowych norm polskich metody Rorschacha*. *Roczniki Filozoficzne*, 1975b; 23(4): 121–134.
 44. Grzywak-Kaczyńska M. *Podręcznik do metody Rorschacha*. Edition 3, Elaboration: M. Braun-Gałkowska. Lublin; Wydawnictwo KUL: 2006.
 45. Silverstein M. *Self Psychology and Diagnostic Assessment: Identifying Selfobject Functions Through Psychological Testing*. Publisher Routledge: 2014.
 46. Matsuda R. Multiple emotion regulation in Rorschach color responses: A study using IAT and self-report. *Rorschachiana*, 2019; 40(2): 112-130. <https://doi.org/10.1027/1192-5604/a000116>
 47. Mróz B. *Poczucie jakości życia u pracowników wyższego szczebla: uwarunkowania osobowościowe i aksjologiczne*. Warszawa; Wydawnictwo Naukowe Scholar: 2011.
 48. Bohm E. *Lehrbuch der Rorschach-Psychodiagnostik*. Sechste Auflage. Bern-Stuttgart-Toronto; Verlag Huber: 1990.
 49. Greenwald DF. An External Construct Validity Study of Rorschach Personality Variables. *Journal of Personality Assessment*. 2011; 55(3-4): 768-780. <https://doi.org/10.1080/00223891.1990.9674111>
 50. Silverstein M. *Personality Assessment in Depth. A Casebook*. Published Routledge: 2013.
 51. Guenther K. Review of Naamah Akavia, *Subjectivity in motion. Life, art, and movement in the work of Hermann Rorschach*. *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*. 2013; 36(4): 382–384.
 52. Akavia N. *Subjectivity in motion: Life, art, and movement in the work of Hermann Rorschach*. Publisher Routledge/Taylor & Francis Group: 2013.
 53. Hunca-Bednarska A. „Movement reactions” in the Hermann Rorschach Test. *Testing parents of a child suffering from schizophrenia and parents of healthy children*. *Current*

- Problems of Psychiatry, 2019; 20(1): 75–101. DOI:10.2478/cpp-2019-0005
54. Braun-Gałkowska M. Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia w małżeństwie. Warszawa; IW PAX: 1985.
 55. Allen J, Dana RH. Methodological Issues in Cross-Cultural and Multicultural Rorschach Research. *Journal of Personality Assessment*. 2004; 82(2): 189-208. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa8202_7
 56. [strona domowa w Internecie] <https://krystynajanda.pl/dorobek-artystyczny/ksiazki/> [cytowana: 6.11.2023]
 57. Hunca-Bednarska A. Nieco inaczej o teście plam atramentowych Hermanna Rorschacha. Eseje. Lublin; Wydawnictwo KUL: 2013.
 58. Bohm E. Psychodiagnostisches Vademecum. Wien; Huber Verlag: 1967.
 59. Choca JP, Rossini ED. Assessment Using the Rorschach Inkblot Test. Washington; American Psychological Association: 2018.
 60. Evans FB. An interpersonal approach to Rorschach interpretation. *Rorschachiana*. 2017; 38(1): 33–48. <https://doi.org/10.1027/1192-5604/a000087>
 61. Meyer GJ, Mihura JL. Rorschach Performance Assessment System (R- PAS) for assessing disordered thought and perception. In IB. Weiner & JH. Kleiger (Eds.), *Psychological assessment of disordered thinking and perception* American Psychological Association: 2021. <https://doi.org/10.1037/0000245-010>
 62. Weiner IB, Meyer GJ. Personality Assessment with the Rorschach Inkblot Method. In: JN. Butcher (Eds.). *Oxford Handbook of Personality Assessment* Oxford University Press: 2012. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195366877.013.0015>
 63. Jenkins SR, Dobbs L, Leeper M. Using the Thematic Apperception Test to assess interpersonal decentering in violent relationships. *Rorschachiana*. 2015; 36(2): 156–179. <https://doi.org/10.1027/1192-5604/a000064>
 64. Becerra JD. Rorschach Psycho diagnosis: It's Contribution to the Knowledge of Binomy Personality-Culture. *Psychology & Psychological Research International Journal*. 2018; 3(1): 000145.

Corresponding author

Barbara Mróz

e-mail: bmroz@uni.opole.pl

Department of Personality Psychology, Institute of Psychology, Opole, Poland

Otrzymano: 10.11.2023

Zrecenzowano: 25.01.2024, 02.03.2024

Przyjęto do publikacji: 15.04.2024